

Sosyal Bilimler Metinleri Çevirisi

*Doç. Dr. Berrin AKSOY**

Sosyal Bilimler alanındaki metinlerin çokluğu ve çeşitliliği çevirilerinde de yöntem ve ilke belirlenmesi gerekliliğini doğurur. Yaratıcılık açısından bu metinlere baktığımızda edebi çevirisi ve teknik çeviri arasında bir yerde bulduklarını görürüz. Sosyal Bilimler metinlerinin alanını konu açısından belirleyecek olursak, tıp, mühendislik, fen, hukuk ve edebiyat metinleri dışında kalan tarih, psikoloji, sosyoloji, siyaset, kamu yönetimi, felsefe alanlarında yazılan metinlerin bu kapsam içine girdiğini söyleyebiliriz. Metin türleri açısından Sosyal Bilimler metinleri Katherina Reiss'in sınıflandırmasına göre üç işlev alanına da girer. Reiss tüm metinleri:

a) Informative (Bilgisel) b) Expressive (Anlatımcı) c) Operative (İşlevsel) olarak sınıflandırır. Bilgisel metinler ders kitapları, bilimsel raporlar, tanıtım yazıları gibi metinleri içerir. Anlatımsal metinler tüm yazın metinlerini içerir. İşlevsel metinler de (ilanlar, reklamlar, siyasi nutuklar, propagandalar gibi) etkilemeyi amaçlar. Sosyal Bilimler alanında yazılmış bir metin, örneğin Freud'un '6 JOKES AND THEIR RELATION TO THE UNCONSCIOUS' adlı eseri salt karmaşık ruhsal süreçleri açıklamanın yanısıra, yazarın kendine özgü bir biçimle duygularını ve düşüncelerini aktardığı, yer yer okuyucuyu etki altına almaya çalıştığı bir yaklaşımı da sergiler. Dolayısıyla yazarın biçiminin ve biçimini etkileyen koşulların da çeviriyi ve çevirmeni yönlendireceği bir alan olan Sosyal Bilimler metinleri çevirisinin kendine özgü güçlükleri vardır. Öncelikle Sosyal Bilimler metinleri çevirisinin yazın çevirisinin güçlüklerini ve teknik çevirinin tüm tekniklerini içerdiğini söyleyebiliriz. Çevirmen yazın çevirisinde olduğu gibi, Steiner'in "hermeneutic motion

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(yorumsama hareketi)” olarak tanımladığı yöntemi izlemek zorundadır. Çevirmen yazarı çok iyi tanımalı, bunun için de önceki eserlerini, biçimini ve yaşam öyküsünü bilmelidir. Bunun yanı sıra metni anlamak ve duyumsamak da çok önemlidir. Metni oluşturan ritim, renk dokusu ve tasarımı çevirmen tarafından çok iyi anlaşılmalı olmalıdır. Unutmamak gerekir ki, bu tür metinlerin yazarları da kendilerine özgü şahsiyetleri, duyguları ve seçimleri olan ve bunları metinlerine yansıtan kişilerdir. Bu ve benzeri özelliklerin yalnızca yazın yapıtlarında bulunması gerekmez. Antik dönemlerden günümüze değin yazılan tüm felsefe, psikoloji, tarih, siyaset v.b. metinleri incelediğimizde, dilin yaratıcı ve yazarın duygu ve beğenilerini yansıtan bir biçimde kullanıldığını görürüz. Çevirmen metnin işlev alanını saptadıktan sonra, metindeki bilgi ve kavramların nasıl düzenlendiğini saptayabilmek için çözümleme çalışması yürütmelidir. İşlevsel yaklaşımla pragmatik ve anlamsal düzeyde yürütülmesi gereken bu çalışmada çevirmenin unutmaması gereken nokta, metindeki unsurların metinden kopuk birimler değil, belirli bir durumda ve kültürel ortamda yer alan ve içinde buldukları metni bir bütün haline getirecek olan birimler olduğudur.

Sosyal Bilimler metinlerinin çevirisinde işlevsel yaklaşımla metin çözümlemesi yapılması aynı zamanda çeviribilim kuramı içinde “skopos” kuramı ile de ilintilidir. İşlevsel bir kuram olan ve 1984 yılında Reiss ve Vermeer tarafından yazılı ve sözlü çeviride bir yaklaşım olarak geliştirilen bu kuramda öncelik hedef metindir. Hedef metnin içinde bulunduğu iletişimsel ortamın, hedef metnin üretim sürecini etkileyeceğini öne sürmesi bakımından dilbilim ile de ilişkili olan skopos kuramına göre çeviri süreci, “skopos” una, yani işlevi ve amacına göre gelişir (Pöhhacker, 1992: 215 - 217). Bir metnin işlevi amaç okuyucunun bilgisi, beklentisi ve değer yargılarına bağlıdır. Bu unsurlar kaynak metnin veya metin içindeki bölümlerin olduğu gibi korunması, az ya da ileri düzeyde değiştirilmesini belirler. Çoğunlukla, ülkemizde de sıklıkla karşılaşıldığı gibi, çeviri işini veren kişi veya kurumlar bu konuda karar verir ve bu kararlar bazen yerinde olmayabilir. Çevirmen işverenin beklentilerini gözönüne almak zorunda kalır. Ancak, metnin yapısı ve içerdiği anlamlar açısından genelde çok daha bilgi sahibi olan çevirmen bu konuda işverenin görüşlerini ve beklentilerini tartışmaktan çekinmemelidir.

Öte yandan teknik çevirinin en önemli unsurunu oluşturan terim bilgisi Sosyal Bilimler metinlerinin çevirisinde de bir önkoşul olarak karşımıza çıkar. Çevirmen metnin kendine ve alanına özgü terimleriyle başedebilme bilgi ve donanımına sahip olmalı, gerektiği yerde çevirme, olduğu gibi aktarma, yerleşmiş (ölçünlü) karşılığı kullanma gibi yöntemler arasında doğru seçim yapmasını sağlayacak bir titizlikle çalışmalıdır. Sosyal Bilimler alanında yazılmış metinlerin çevirisi ile uğraşan çevirmende bulunması gerekli özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Kaynak metni oluşturan dilsel ve dildışı öğeleri eksiksiz kavramasını sağlayacak bir dil yetisi
- 2) Amaç dilde eşdeğer bir metin kurabilmek için gerekli amaç dil bilgisi
- 3) Kaynak metnin ait olduğu konu alanı hakkında bilgi sahibi olmak
- 4) Amaç dilde kaynak metin alanında yapılmış çeviriler ve telif eserler hakkında bilgi sahibi olmak
- 5) Çeviri sürecinde yararlanabileceği donanımlara ulaşabilirlik (sözlük, ansiklopedi, alan bilgisi ile ilgili yayınlar, şahıslar ve kurumlar, bilgisayar, bilgi ağı vs.).

Sosyal Bilimler alanında yazılmış bir metin, iletişim birimi olarak kavramlardan oluşur. Kavramlar yazar tarafından açık ya da kapalı bir biçimde tanımlanır ve metinde tartışma içinde kullanılır. Bu kavramlar geçerliği ve doğruluğu onaylanmış şeyler olabileceği gibi, tartışılan ve karşı çıkılan kavramlar da olabilir. Sosyal Bilimler metinlerini doğru çevirebilmek için çevirmen, metin içindeki içerik ile ilgili öğelerin geçerliği ve kabul edilirliliği hakkında da bilgi sahibi olacağı bir araştırma yapmaya hazır olmalıdır.

Sosyal Bilimler metinlerinin ve çevirmenlerinin sahip olduğunu varsaydığımız bu bilgiler ışığında, çevirmenlerin izlemesi gereken adımları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1) Çevirmen için özgün metin ve konu alanı ile ilgili konularda okumak iyi bir başlangıç olabilir. Bu sayede çevirmen konunun kapsamını ve boyutlarını belirler. Metin içinde ele alınmış olan kavramlar saptanarak bunların o alan içinde bir perspektif oluşturmasını sağlayacak bir araştırma yapılması gereklidir. Bunun için de, hem kaynak dilde, hem amaç dilde bu alanda yazılmış eserler ve çeviriler incelenmelidir. Bu sayede özgün metinde yer alan terminoloji çıkarılarak karşılıkları bulunacak, bu karşılıkların eğer varsa yerleşik kullanıma uyup uymadığı saptanacak ve metinde kullanılan dil özellikleri belirlenecektir. Metinde geçen her bir sözcük ve terim farklı anlamlar taşıyabilir. Bu tür farklılıklar da ancak o konu ile ilgili alan bilgisinin kaynak dilde ve amaç dilde kazanılması sonucunda saptanabilir (Kussmaul: 1995, 150).

2) Çevirmen özgün metinde yazarın biçimine ve metnin biçimine eşdeğer bir amaç metin ortaya çıkarmalıdır. Sosyal Bilimler metinlerinde yazar bilgi vermenin yanısıra kavramlar ve konulara kendi duygu ve düşünceleri açısından da yaklaştığından çevirmen yazarın ulaşmak istediği etkiyi sağlayacak çeviri yöntemleri bilgisine sahip olmalıdır. Metinde kullanılan ve karşılıkları amaç dilde eşdeğer olarak verilemeyen ya da eşdeğer sözcük bulunsa bile anlam alanlarının tam olarak örtüşmediği durumlarda, özgün sözcük olduğu gibi aktararak ayrıç içinde ya da dipnotta sözcüğün karşılığı, metin içindeki önemi

ve işlevi belirtilmelidir. Bu duruma kanıt olarak Sigmund Freud'un -6 JOKES AND THEIR RELATION TO THE UNCONSCIOUS- adlı eserinin önsözünde "Editör'ün sunumu" kısmında, editörce kaleme alınmış bir bölümü gösterebiliriz:

Traduttore - Traditore ! The words -one of the jokes discussed by Freud below (p.67)- might appropriately be emblazoned on the title -page of the present volume. Many of Freud's works raise acute difficulties for the translator, but this presents a special case. Here, as with 'The Interpretation of Dreams' and perhaps to a greater extent, we are faced by large numbers of examples involving a play upon words that is untranslatable. And here, as in the other cases, we can do no more than explain the rather uncompromising policy adopted in this edition. There are two methods one or other of which has usually adopted in dealing with such interactable examples -either to drop them out altogether or to replace them by examples of the translator's own. Neither of these methods seems suitable to an edition which is intended to present English readers with Freud's own ideas as accurately as possible. Here, therefore, we have to be content with giving the critical words in the original German and explaining them as shortly as possible in square brackets or footnotes. Inevitably, of course, the joke disappears in the process. But it must be remembered that, by either of the alternative methods, what disappears are portions and sometimes most interesting portions, of Freud's arguments. And, presumably, these, and not a moment's amusement, are what the reader has in view (1978:33).

Çevirisi: Çevirmen - Haindir ! Bu sözcükler – ki aşağıda Freud'un ele aldığı şakalardan biri (s-67) – bu cildin kapağında rahatlıkla kullanılabilir. Freud'un eserleri çoğu çevirmene ciddi zorluklar çıkarır, ancak bu seferki özel bir durumu ortaya koyar. Burada, 'Rüyaların Yorumu'nda olduğu gibi ve hatta daha da fazla sayıda çevrilemez sözcük oyunları içeren birçok örnekle karşı karşıya kalırız. Diğer örneklerde olduğu gibi bu baskıda da benimsemek zorunda olduğumuz tutumumuzu açıklamaktan başka elimizden birşey gelmemektedir. Bu tür birbiriyle ilişkili örnekler için genelde benimsenen ve birinin ya da diğerinin kullanıldığı iki yöntem bulunmaktadır – ya bu sözcükleri çeviride tamamen gözardı etmek ya da çevirmenin kendisinin bulduğu örneklerle değiştirmek. Freud'un düşüncelerini olabilecek en doğru şekilde İngiliz okuyucuya sunması amaçlanan bu baskıya her iki yöntem de uygun görünmemektedir. Böylece, biz de bu önemli sözcükleri özgün Almanca kullanımlarıyla vermeyi ve kare ayraç içinde ya da dipnotta olası en kısa şekilde açıklamayı uygun gördük. Tabi ki esprinin bu süreç içinde yitip gitmesi kaçınılmazdır. Ancak unutmamak gerekir ki diğer iki yöntemden biri kullanıldığında yitip giden ise Freud'un tezlerinin bazı bölümleri ve hatta en önemli olabilecek bölümleridir. Eminiz ki, okuyucu için asıl olan bir anlık eğlence değil, Freud'un bu tezleridir.

Editör'ün de belirttiği gibi, Freud'un Almanca'dan İngilizce'ye çevrilemez sözcük oyunları içeren özel kullanımlarında çevirmen, karşılığı tam bulunamayan bu sözcüklere yarım yamalak karşılık bulmak ya da o sözcüğü atlamak yerine, sözcüğü Almanca olarak, amaç metne aktarıp anlamını okuyucuya açıklamak yoluna başvurmuştur. Nitekim metin içinde "ausserordentlich" ve "ordentlich" sözcükleri ve diğer bazı sözcükler olduğu gibi amaç metne aktarılmış, anlamları ayrıç içinde açıklanmıştır.

3) Herhangi bir kavramın ya da terimin yerleşik karşılığı günümüzde değişmişse, günümüzde kullanılan karşılık ayrıç içinde belirtilmelidir. (Wallerstein, 1981:93).

Örnek olarak İngilizce'de "nonprofit associations" terimi için "vakıf ya da dernekler" gibi bir karşılığın yanısıra, günümüzde kullanılan "kâr amacı gütmeyen kuruluşlar" karşılığını da anlaşılabilirlik açısından ayrıç içinde belirtmekte yarar vardır. "Farm laborer" sözcüğü için yerleşik bir karşılık olan "ırgat"ın yanısıra, "tarım işçisi" sözcüğü de belirtilmelidir. "Binman" sözcüğü için "çöpçü" ya da "temizlik işçisi" karşılığı da verilebilir.

4) Bir kavramın, o alanda yerleşik bir yabancı dil kullanımı varsa, ancak bu kullanım henüz amaç dilde gerçekleşmemişse, kavram yerleşik kullanımıyla aktararak okuyucuya dipnotta bu durum açıklanmalıdır. Örnek olarak diplomaside kullanılan "self-determination" sözcüğü genelde çoğu dillerde aynen kullanılır. Ülkemizde de giderek diplomatların ve siyasetçilerin "self-determination" (kendi kaderini kendisinin belirlemesi) olarak kullandığı bu sözcük diploması ya da siyaset ile ilgili bir metinde olduğu gibi kullanılabilir. Çevirmen, bir notla bu durumu okuyucuya açıklar, ancak Sosyal Bilimler metinlerinin okuyucu kitlesi o konu hakkında bilgi ve ilgi sahibi olan kişiler olduğundan, bazı durumlarda buna gerek kalmayabilir. Bir başka örnek olarak, ekonomide kullanılan "franchising" (aynı isim altında bayilik) sözcüğü gösterilebilir.

5) Yerleşik bir karşılığı olan bir sözcük, kaynak metinde yazan tarafından yerleşik sözcükle karşılanamayacak bir anlamda kullanılmışsa, yerleşik karşılık yerine, farklı kullanımı yansıtacak bir karşılıkla çevrilmelidir (Wallerstein: 1981,94). Örnek olarak İngilizce'de "history" sözcüğünün Türkçe'de ölçünlü karşılığı "tarih" veya "tarihçe" olduğu halde, eğitim alanında "school history of the pupil" sözcüğü "öğrencinin gittiği okullar" şeklinde aktarılmalıdır.

6) Bilişsel alanın bir dilde diğerine göre farklı olduğu terimlerin çevirisinde çevirmenin bu farklılığı dipnotta ya da ayrıç içinde belirterek, okuyucuları bilgilendirmesi gerekebilir (Wallerstein: 1981,95). Örnek olarak Amerika'daki "President" sözcüğü ile Türkçe'deki "Cumhurbaşkanı" sözcüğünü verebiliriz. Bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılacak olan bu iki sözcük, iki toplumda farklı bilişsel alanları kapsar.

7) Bir terimin amaç dilde ve kaynak dilde farklı bilişsel alanlarının bulunduğu durumlarda yapılacak en iyi iş, sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmak olmalıdır. Örnek olarak “bourgeoisie” ve “middle-classes” sözcükleri dilimize “burjuva” ve “orta sınıf” olarak geçmiştir. Ancak bu terimler İngilizce’de de, dilimizde de bazen eş anlamlı olarak bazen de farklı toplulukları belirtmek için kullanılmaktadır. “Orta sınıf” Sosyal Bilimlerde “burjuva”ve “proleterya” arasında bir sınıf için de kullanılmaktadır. Bazı yazarların da bu sözcükleri, bilişsel anlam alanlarını gözardı ederek kullandıklarını görürüz. Çevirmen, bu açıdan düzensizce kullanılan sözcükleri düzenli bir şekilde çevirmek zorunda değildir; ayrıca böyle bir kullanım yazarın bilinçli bir seçimi olabilir. Dolayısıyla “the bourgeois” sözcüğünü “the middle-class” sözcüğüymüş gibi “burjuva” olarak aktarmak yerine “orta sınıf” diye çevirmeye kalkmak, metin içinde “the middle-class” olarak geçen sözcüğü “burjuva” karşılığı ile çevirmek yazarın aktarmak istediği noktayı okuyucunun kaçırmamasına neden olabilir. Dilimize Fransızca’dan geçen burjuva sözcüğü artık Sosyal Bilimlerde ölçünlü bir kullanım olmuş, İngilizce “the middle-class” ve Fransızca “la classe moyenne” sözcükleri için de “orta sınıf” ya da basın dilinde sıklıkla kullanılan “orta direk” gibi karşılıklar bulunmuştur. Dilimizde de “burjuva” orta sınıfın daha üst tabakalarını, “orta sınıf” ise daha yoksul ve düşünsel açıdan daha düşük bir grubu nitelemek için kullanılabilir.

8) Çevirmen, çevirinin işlevinin ve amacının ne olacağını açık bir biçimde başlangıçta saptamalıdır. Çeviride ortaya çıkabilen sorunların çözümüne yönelik çabalar, çeviri metnin işlevi ve amacı doğrultusunda ele alınacaktır.

Bu çalışmada yer alan görüşler, ülkemizde giderek çoğalan Sosyal Bilimler alanına giren eserlerin çevirilerinde karşılaşılan farklılıkları, eksiklikleri ve yanlışlıkları en aza indirmek için bazı önermelerde bulunmak amacıyla ortaya konmuştur. Gerçekte bir makale konusundan çok bir Bilim uzmanlığı tezini oluşturacak denli önemli ve işlevsel olan bu konu, ülkemizin Batı uygarlık düzeyine erişmesinde en önemli araç olan çeviri ediminin bilimsel bir çerçevede yürütülmesi gerekliliğini ve üniversitelerimizin Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinin önemini vurgular.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Berrin 1998 “Teknik Çeviri” *Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 15, Sayı 2. 71-80.
- Baker, Mona. 1992. *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge.
- Bell, Roger. 1991. *Translation and Translating*. London: Longman

- Freud, Sigmund. 1978. **6 Jokes and Their Relation to the Unconscious** Middlesex. Penguin Books Ltd.
- Hatim, Basil & Mason, Ian. 1990. **Discourse and the Translator**. London: Longman
- Kussmaul, Paul. 1995. **Training the Translator** Amsterdam: John Benjamins Publishing
- Pöchhacker, F. (1992). "The role of theory in simultaneous interpreting" içinde C.Dollerup&A. Loddegaard (Ed). **Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience** Amsterdam/Philedalphia: John Benjamins Publishing Company 211-219.
- Reiss, Katherina içinde Snell-Hornby, Mary. 1988 **Translation Studies. An Integrated Approach**. Amsterdam: John Benjamins Publishing 13.
- Richards, Angela. 1978. "Editor's Introduction" içinde Sigmund Freud's '**6 JOKES AND THEIR RELATION TO THE UNCONSCIOUS**'. London. Pelican Books. 34-36.
- Snell-Hornby, Mary. 1988 **Translation Studies. An Integrated Approach**. Amsterdam. John Benjamins Publishing.
- Wallerstein, Immanuel. 1981. "Concepts in the Social Sciences: Problems of Translation" içinde Marilyn Gaddis Rose Ed. '**Translation Spectrum**'. Albany, State University of New York Press. 88-99.